

Sevci Dereli (2007), *ANREDE IM DEUTSCHEN UND IM TÜRKISCHEN*. Eine funktional-pragmatische Analyse institutioneller Beratungsdiskurse, (Almanca ve Türkçede Hitap. Kurumsal söylemlerin işlevsel ve edimsel analizi), Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 477.

Mutlu ER*

Sevci Dereli, kitabın giriş kısmında toplum-dilbilimde hitabın sosyal farklılıkları yansıttığını ve karşıtsal dilbiliminde birçok çalışmanın formal ve kullanım düzeyinde farklılık ve benzerlikler üzerinde durduğuna dikkat çeker.

Karşılaştırmalı dilbilim alanında özellikle Slav dillerinin iyi incelendiği, buna karşılık Türkçedeki bu çalışmaların eksik olduğunu belirten yazarın bu alandaki çalışması sadece biçimsel betimlemeyi değil, aynı zamanda ampirik düzeyde hitabın kişilerarası iletişimdeki önemini de ön plana çıkaracaktır. Ayrıca bu Türkçe-Almanca-karşılaştırma çalışması kültürlerarası iletişime de katkıda bulunacaktır.

Sevci Dereli'nin bu çalışması 13 başlıktan oluşmaktadır. Kitabın ilk bölümünde sosyodilbilim [toplum-dilbilim], karşılaştırmalı dilbilim ve nezaket araştırmalarında hitabın bu alanlarda incelenme konusu verilerek, sosyodilbilim yönelimli hitaba kısa bir eleştiri getirilmektedir.

Sonraki bölümde ise iletişim unsurları olan hitap (Anrede), seslenme (Ansprechen) ve seslenme/çağrı (Zuruf) metin ve söylem eşliğinde birbirinden ayrıştırılmaktadır.

Üçüncü bölümde Almandaki hitap biçimlerini tarihsel, işlevsel, klasik (örneğin Brown/Gilman 1977) ve çağdaş bakış açısı ışığında incelenmiş olup (örneğin Kohz, Ehlich, Redder modeli), klasik terminolojinin yerine hitaplar işlevserliği yönünden çağdaş terminoloji de verilmiştir.

İsimsel hitap envanteri özel isim (Nomina propria) ve cins isimler (Nomina appellativa) olarak alt gruplara ayrılarak dördüncü bölümde mercek altına alınmıştır. Bu bölümde hitap türlerinin toplumsal gelişmeler içinde dil-tarihi açısından nasıl değişim gösterdikleri ve güncel kullanımları ağırlık olarak ele alınmıştır. Bunun dışında örneğin soyisim kanununun hangi toplumsal ihtiyaçtan geliştiği Alman Dili için bu bölümde verilmiştir.

---

* Araş. Gör., Hacettepe Üniversitesi.

Beşinci bölümde Almancada yakın [kan bağı akrabalar = Kognaten] ve uzak [evlilik yolu ile akrabalık = Affinite] akrabalar için kullanılan terimler ele alınmıştır. Bu terimlerin toplumsal gelişmeler çerçevesinde hangi soyutlamalara ve anlam daralmalarına uğradığı ve yine akrabalık terimlerinin güncel kullanımda nasıl değiştiği de burada ele alınmıştır.

Altıncı bölümde ise Türkçedeki hitap göstergeleri (Anrededeixeis) işlenmiş olup, hitap türleri serbest (frei) ve bağımlı (gebundene Formen) türler olarak iki gruba ayrılmıştır. Burada da ağırlık –kaynak doğrultusunda– bu hitapların dil-tarihî gelişimlerine verilmiştir.

Yedinci bölümünün araştırma konusu da ön isim kullanımı, bunların yaşa bağlı olarak akrabalık terimleri ile kombinasyonu, Atatürk'ün 1934 yılındaki soyadı kanunu çerçevesinde soyadların gelişimi ve takma isim ile lakapların kaldırılması oluşturmaktadır. Bunun yanında özel isimlerin kısaltılması ve cins isimlerin (örneğin hayvan ya da bitki isimleri) sevgi, yergi ya da övgü çerçevesinde hitap türleri olarak kullanımı da burada gösterilmiştir.

Sekizinci bölümde ise hem Osmanlı İmparatorluğu döneminde kullanılan unvanlar, hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte gelişen “çağdaş” hitaplar, resmi sıfatlar ve saygı sözcükleri de (Honorative) konu edilmiştir. Yine bu bölümde iletişimde beraberlik ve ortak bir nokta belirtilen hitaplar da (örneğin adaş, yoldaş, hemşeri) burada ele alınmış olup, *hemşerilik* gibi sosyal sistemin/ağların güncel yaşamda problem çözme yönünde önemi vurgulanmaktadır. Yine aynı sistemde ortak bilgilerin paylaşımından yakınlık ve güven duygularının oluştuğu vurgulanmaktadır.

Kitabın dokuzuncu bölümünde Türkçedeki akrabalık sistemi dilbilimsel ve etnolojik açıdan incelenmiştir. Bu bölümde Türkçedeki karmaşık akraba terminolojisinin “konuşan” perspektifinden Almancaya göre önemli bir farka sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu bölümde aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu dönemi dil etkileşimleri olarak Türkçede ve Balkan dillerindeki akrabalık terimlerinin benzer ve farklılıkları ele alınmış, Türkçe ve Balkan dillerindeki “karmaşık” terminolojinin -Avrupa dillerine ve buradaki çekirdek aile yapısına karşılık- ataerkil yapı ve geniş aile (Großfamilie) çerçevesinde işlevliği vurgulanmıştır.

Kitabın onuncu bölümü Türkiye Türkçesindeki “zamirsel” ve “adsal” hitabı kapsayan soru anketinden oluşmuş olup, günümüz hitap biçimlerinin Türkçedeki tandanslarını belirtmektedir.

Kitabın on birinci bölümünde ampirik çalışmaya dayalı danışmanlık görüşmelerinin analiz edildiği *işlevsel-eylem* (Funktionale-Pragmatik) modeli ve bu söylemlerin hangi çevriyazı (Transkription) sisteminde verildikleri kısaca tanıtılmaktadır. Ayrıca danışmanlık söylemlerinin ana hatları kısa olarak bu bölümde sunulmaktadır.

Söylem analizleri ışığında hitap biçimlerinin kurumsal iletişimdeki kullanım ve farklı işlevleri on ikinci bölümde ele alınmıştır. Yine bu bölümde danışmanlık diskurunda hitapsız söylemler ve bunun işlevselliği burada gösterilmeye çalışılmıştır.

Kitabın son bölümünde elde edilen sonuçlar özetlenmiş ve cevaplanmayan sorular için bir öngörünüm sunulmuştur.

Bu çalışmada yalnız Türkçe ile Almanca'nın dilbilgisi kurallarının birbirine olan benzerlikleri, farklılıkları ve kavram alanları incelenmemiş olup, aynı zamanda her iki toplumda hitapların kurumsal iletişimde kullanımı ve işlevi söylem çözümlenmeleri ile gösterilmiştir.

Karşılaştırmalı söylem çözümlemesi ile özellikle "adsal" hitapların (nominale Anrede) Türkiye'deki Türkler ve Almanya'daki Türkler arasında kullanımda farklılık gösterdiği ampirik verilerle gösterilmiştir. Bunun yanında yine kurumsal iletişimde akrabalık terimlerinin kullanımında Türkiye Türkçesi'nde ve Almanya'daki Türkler arasındaki farklılıklar vurgulanmıştır.

Bu inceleme gerçekleştirirken *beyefendi*, *hanımefendi* gibi kavramlar, *bey/efendi* ve *hanım/efendi* şeklinde ayrıştırılarak ele alınmış ve söz konusu kavramların ön adla ilgili kavram alanı söylem çözümlemesi içinde ayrıntılı çalışılmıştır.

Bunun yanında hitap envanterinin danışma hizmetinin türüne (genel sosyal danışmanlık, gençlik mahkemesi yardımı, mülteci danışmanlığı), iletişim diline (Türkçe, Almanca ya da Türkçe-Almanca-karma dil), iletişimdeki kişilerin ait oldukları kuşak ve cinsiyete göre nasıl farklılık gösterdiği ele alınmıştır.

Özellikle "zamirsel" hitaplarda Türkçe ve Almanca'da gözlemlenen farklılıklar söylem çözülmesi ile gösterilmiştir. Alman dilinde geçen görüşmelerde *siz* kullanımı gözlemlenirken, Türk dilindeki danışmanlık görüşmelerinde ya senli hitaplar ağırlık olarak kullanılmış ya da bir konuşma için de senden size ya da sizden sene geçişler öne çıkmış ve bunların iletişimdeki işlevleri vurgulanmıştır. Türk dilinde geçen danışmanlıkta *sen*-hitabının danışmanla danışman arasında saygısızlık ve üstünlük terimi olarak kullanılmayıp, iletişimde sosyal yakınlığın kurulmasında kullanıldığı gösterilmiştir. Bunun yanında yine Türkçe'deki serbest "zamirsel" hitapların görüşmelerde çok kullanılmayıp, kullanıldığında verilen bilginin danışan kişiye ulaşmadığında, bilgi aktarımının tekrarında -bilginin danışan tarafından alınmasında- öne çıkmıştır. *Sen* ve *siz* hitabı ile (serbest kullanım - freie Anrede) iletişimde kişinin (danışanın) dikkati konuşan (danışman) tarafından bir noktaya çekilerek verilen bilginin mental [zihni] düzeyde danışana ulaşması sağlanmaktadır. Bunun yanında yine detaylı olarak sen ve sızsiz söylemlerin - hitapsız söylemlerin- diskur bütünlüğü içinde nerelerde ve hangi amaçla kullanıldığı bu çalışmada detaylı ele alınmıştır.

ANREDE IM DEUTSCHEN UND IM TÜRKISCHEN

Adsal hitapların da danışmanlık diskurunda farklı yerlerde kullanıldıkları bu çalışmada gösterilmiştir. Alman dilindeki danışmanlık görüşmelerinde danışmanlar konuşmanın bitiminde karşısındaki kişiye isimle hitap ederken, Türk dilindeki görüşmelerde isimle hitap görüşmenin başında ya da sonunda danışan tarafından kullanılmaktadır. Bunun yanında yine isimle hitabın danışmanlık görüşmesi içinde bir konudan başka bir konuya geçişi göstermek için ya da görüşmenin bitiminin vurgulanmasında başka “plan sinyalleri” ile kullanıldıkları detaylı olarak gösterilmiştir. İsimle hitabın iletişimdeki diğer bir fonksiyonu ise dinleyicinin (Hörer) konuşan tarafından bir konuya yönlendirilmesi ve verilen bilginin/önerinin geri çevrilerek kişinin (danışan) kendi düşüncelerini danışmana (Hörer) aktarılması çabasında gözlemlenmiştir. Hitabın diğer bir işlevi ise konu atlamalarından kaynaklanan iletişim kopukluğunun giderilmesi için kullanılmasıdır; burada hitaplarla konu geçişleri belirtilerek ve diskur içinde yarım kalan “temaya” geçiş yapılarak, konuşmanın bütünlüğü sağlanmıştır. Türk dilindeki danışmanlık diskurunda gözlemlenen bir diğer nokta da yine gençlik mahkemesi yardımıyla yazılı iletişime özgü olan -özellikle resmî olmayan yazışma- hitapların konuşmanın başında yakınlık kurma için kullanıldığı gösterilmiştir.

Türkçe ve Almanca’da Hitaplar konusunu karşılaştırmalı olarak çalışan ve insanlar arasındaki iletişimin önemli bir parçası olan hitaplar ile ilgili önemli bir başvuru kaynağı yazan yazarı kutluyoruz.